(44)

Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI[346]

KALKINMANIN ALTERNATİF MALİYETLERİNİ AZALTMADA BİR SOSYAL SİYASET KURUMU OLARAK AHİLİK

AHILIK AS AN ALTERNATIVE SOCIAL POLICY INSTITUTION FOR REDUCING ETERNALITIES OF DEVELOPMENT

ÖZ

Çalışmanın amacı, küreselleşen dünyanın ekonomi temelli küresel sorunlarına ahilik pratiklerinden yola çıkarak, değer- merkezli tahliller yapmak ve buna paralel olarak sosyal siyaset önerileri sunmaktır. Tüketim ve bölüşüm noktasında devlet odaklı mali- parasal iktisat politikası enstrümanlarının, tek başına, başarı vaat etmeyeceği öngörüsünden hareketle, bu noktada yaşanmış bir tecrübenin verdiği güvene dayanarak, ahilik değerlerinin referans noktasına yerleştirilmesi oldukça önem kazanmıştır.

Çalışmada, kapitalizmin üretimdeki dinamizminin doğurduğu beşeri ve çevresel aşırılıkların (iktisat tabiriyle alternatif maliyetler) ahilik sisteminin diğergâmlık değerlerinin devreye sokulmasıyla nasıl dengelenebileceği, ya da minimize edilebileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Diğergamlık, İnfak Felsefesi, Sürdürülebilir Kalkınma, Yoksulluk.

ABSTRACT

The purpose of this study is to offer value-based analyses to the growing economical problems of the globalizing world based on the practices of the historical Ahilik traditions (social and economic solidarity organizations) and to present social policy suggestions accordingly. Given that state-centered monetary and fiscal instruments of modern economic policies have not been successful, it is imperative to consider putting the historically proven success of the Ahilik system in the contemporary world.

In this regard, this study discusses if and how the societal and environmental externalities of production dynamics of capitalism could be minimized by the introduction to the traditional altruistic values and practices of Ahilik tradition.

***Keywords**: Ahilik, Alturism, Benevolence, Sutainable Development, Poverty.*

[346] **(Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F); Erzurum/TÜRKİYE.**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1- Ahiliğin Genel Olarak Takdimi

Bazılarına göre Arapça kardeşim demek olan ahı, bazılarına göre ise eski Türkçede "akı" kelimesinden köken alan ahilik üzerine dünden bu güne pek çok araştırma yapılmış, ilk çalışmalar bu teşkilatın yapılanması ve tarihsel fonksiyonları gibi konular etrafında şekillenmişken, kapitalizmin ve onun ideolojik kılıfı haline gelen, sınırsız ve sorumsuzmuşçasına ilerleyen küreselleşme sürecinde, ise ahilik araştırmalarının sıklet noktası, üretim ve tüketimde moral referanslar arama, sosyal dengesizliklerin giderilmesi gibi konulara doğru kaymaya başlamıştır.

Ahiliğin ortaya çıkışında birbiriyle çelişen teoriler olsa da, kişisel erdemlere askeri niteliklere önem veren, göçebe değerlerinin İslam ahlak ilkeleriyle zenginleştiren ve temelde cemaatçi bir birlik arz eden İslam fütüvvetçilik geleneğinin, sosyo-ekonomik rolleriyle ön plana çıkmış bir versiyonu olarak düşünülebilir (Çağatay, 1981: 1-6). Osmanlı devletinin kurumsallaşmasında, diğer İslam Fütüvvetçi birliklerinde olduğu gibi, ahiliğin ilk temel misyonu, siyasal düzenin kurulmasına dönüktür ve Osmanlı devletinin kuruluşunda "Gaziyan-ı rum", "Bacıyan-ı rum", "Abadalan-ı rum" şeklinde toplum kesimleriyle birlikte "ahiyan-ı rum" teşkilatının yerinin emsalsiz olduğu F. Köprülü'nün yazdıklarından anlaşılmaktadır. (Köprülü, 1959:89). Benzer bir görüşü Halil İnalcık şu şekilde ifade etmektedir: Uç Türkmen toplumları dahil Anadolu Türk halkının tüm sosyal hayatını düzenleyen pragmatik bir sosyal-etik sistemi (fütüvvet) ve buna dayanan bir model örgütten söz etmek mümkündür. bu model gaziyan, ahiyyan, abdalan ve bacıyan için ortak bir modeldir (İnalcık, 2010a:33). Ne var ki, XV. Yüzyıla kadar bu temel misyon giderek zayıflamış, bir taraftan şehir ekonomilerinin gereklerine, diğer taraftan Osmanlı merkezi otoritesinin aldığı yeni şekle ve bu otoritenin batı dinamikleri karşısındaki durumuna bağlı olarak, diğer fonksiyonları geri iterek, sosyo-ekonomik fonksiyonlar ön plana çıkmıştır. Şu hâlde ahiliğin anlaşılması, bir yandan, fütüvvetçiliğin ahlaksal kodlarının deşifre edilmesine (üst yapısal analiz), diğer yandan da, büyüyen siyasi organizasyonun ekonomik gereklerinin hesaba katılmasına (altyapısal analiz) bağlıdır. Bu analizi biraz daha detaylandırmak gerekirse:

Ahilik teşkilatı, ilk dönemlerde, şehirlerde ve esnaf arasında gelişmiş, zamanla Anadolu'nun her meslek grubunu içine alacak şekilde kasaba ve köylere kadar yayılmıştır. Ahilik teşkilatının moral değerleri ve teşkilatın kurumsal yapısına dair, şimdiye kadar ileri sürülen soyut iddiaların somut gerçekliğini İbni Batuta gibi seyyahların notlarından izlemek mümkündür. İbn Batuta, Antalya'dan başlayarak Anadolu'nun pek çok yerleşim yerini gezmiş, Ahilerin durumlarına dair oldukça manidar bilgiler sunmuştur**"** (Şeker, 2001:86-87).

Bu meyanda, İbni Batutaya göre ahiler:

"Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadığı her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini yatacak yerlerini hazırlama, onları edebsizlerin elinden kurtarma, şu ya da bu nedenle bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve benzerlerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir" (Şeker, 2001:86-87).

Seyyahın, bu şekilde tasvir ettiği ahilik kültürünün etkileri, tahminlerin ötesinde bir derinliğe sahiptir. Bu gün artık aynı adı taşımıyor olsa bile bazı yerleşim birimlerin adları ahiliğin Türk hayatındaki taşıdığı önemi göstermeye yeter. Mesela bu gün Bursa'ya bağlı bir ilçe olan Kestel'in eski adı Ahi olduğu gibi, Mamakın eski adı Ahi Mamak, Etimesgut'unki Ahi Mesud idi (Şeker, 2011:29). Başkaca kaynakların incelenmesinden de anlaşıldığı kadarıyla, ahiliğin erken dönem içindeki fonksiyonlarını, a) Meskûn yerlerde mahalli idareyi, emniyeti ve asayişi sağlama b) toplumsal yardım müessesesi olarak şehir ve kasabalarda faaliyet gösterme c) çeşitli sanat ve hirfetlerle meşgul olma d) İktisadi işleri planlama ve yoluna koyma gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

Ortaçağ şehirlerinde iş hayatı her meslek gurubunun kendi içerisinde örgütleyerek çalışanların yetiştirilmesine ve üretimin niteliğinin korunmasına hizmet etmekteydi. Şehirlerde esnaf ve zanaatkârlar aynı tarz teşkilata sahiptiler. Böylece her şehirde bulunan çok sayıda "ihvan" (ahiler) ve serverân (yiğitbaşılar), emirleri altındaki teşkilatlı işçi kitleleri (fityân) sayesinde dönemlerindeki siyasi meselelerde ve hükümet idaresinde tesirli söz sahibi bulunuyordular. Öyle ki saltanat mücadelelerinde ve şehirlerde patlak veren siyasi meselelerde bu durum sıkça gözlenmektedir (Akdağ, 2010:24).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Selçuklu toplumunda, Konya ve çevresi şehirlerde ticaret çok geliştiğinden göçebelik hayatı fazla yaygın değildi. Halk köylerde yerleşik vaziyetteydi ve ziraatle geçiniyordu. Şehir ve kasabalarda ticaret ve sanayi çok canlı olduğundan nüfus kalabalıktı. Esnaf birlikleri çok gelişkindi. Bütünüyle esnaf gruplarının müessesesi olan "fütüvvet" ve daha sonra "ahilik" ziyadesiyle gelişmişti (Akdağ, 2010:77). Selçuklu devletinin dağılma zamanlarında şehir merkezlerinde siyasi düzensizliğin hâkim olduğu zamanlarda, ahilik bağları ile sıkı bir teşkilata sahip olan esnaf birlikleri, kendi şehirlerinde emniyet ve güvenliği, yiğitbaşı ve fityana sağlatmıştır. Merkezi otoritenin olmadığı zamanlarda şehirler ahiliğe ve esnaf birliklerine dayanarak, en azından, beledi ve idari bakımdan kendi kendine yetecek bir duruma geldiği görülmüştür (Akdağ, 2010:95). Fütüvvet teşkilatında, fütüvvet ilkelerinin ahilere öğretilip benimsenmesinde, kuralları koyanlar ve öğretenlerle (şeyhler ve maşayihler), bunlara uyması istenenler (yiğitler) arasında; kurallara, kuralları koyanlara ve uygulayanlara karşı yabancılaşmayı önleyen bir birlik ruhu doğmaktadır (Kozak, 1984:150).

Osmanlı devletinin kuruluş ve sosyal düzeninin istikrara kavuştuğu dönemler, aynı zamanda Ahilik teşkilatının ilkelerinin de belli bir kıvama eriştiği zamanlardır ve bunların oluşumunda Ahi Evren, Hacı Bektaşi Veli, Saadettin Konevi gibi Anadolu Orijinli tasavvufi hareketlerin etkisi büyüktür ve burada kaydedilmesi gereken can alıcı nokta, siyasetin ahilikle kurduğu, uyumlu ilişkidir. Osmanlı devletinin bu şekilde sağlıklı yapılanması, şehir hayatının dengeli gelişmesinde en önemli paya sahiptir. Selçuklular döneminde, yerleşik hayata geçisin tabii bir sonucu olarak gelişen ticaret ve sanat hayatı, Osmanlı ekonomisi içinde devletin ve yönetici kadroların ihtiyaçlarının bir fonksiyonu haline gelmiştir. Böyle bir ekonomide ihtiyaçlar ticareti, ticaret pazarların genişliğini, pazarların yapısı ve genişliği ise ahi birliklerinin yeni formasyonunu belirlemiştir.

Sultanın gücü ve otoritesi son derece mutlak olan Osmanlı devirlerinde ahi teşkilatının özerkliğinin çözülmesinden söz edilmekte, başlangıçta sivil toplumcu özellikleri ağır basarken, zamanla daha ziyade devlet kontrolünde sırf bir esnaf teşkilatı haline geldikleri tezi genel kabul görmektedir (İnalcık, 1999:195; 2010b:158). Osmanlı devletinin kuruluşunu ve belli alanlarda istikrarın yakalanmasını müteakiben, her türlü feodalleşme eğiliminin bastırılması en başta gelen siyasal amaçtı, bunun en önemli kaynağı olan iktisat faaliyetlerinin merkezi otoritenin gereklerine göre yeniden düzenlenmesi hayati bir ihtiyaçtı. Başlangıçta, ahlaksal kontrol fonksiyonlarıyla, yerine göre siyasal otoriteyi kuran, yerine göre siyasal otoriteye katılan ahi birlikleri, şehir ekonomisinin gereklerine göre, siyasal iktidarın merkezileşmesine göre yeniden şekillenen örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güllülü, 1977:123).

Anadolu'da beş asrı aşan bir süreyle uygulanan Ahilik 18.asrın ortalarına doğru merkezi otorite karşısında özerklikleri azalan, sosyo-ekonomik fonksiyonları artan yapılara dönüşerek Avrupa'daki loncalara benzemişlerdir. Günümüzdeki üretim kooperatiflerine benzeyen lonca düzenine geçişin ilk yıllarında Müslüman ve gayri müslüm esnafın ileri gelenleri, yani ustalar, kethüda ve yiğitbaşıların başkanlığında toplanır esnaf ve tüccarın arasında geçerli olacak nizam ve kaideleri müzakere eder ve esnafa ait "orta sandığı"nın muhasebesini yaparlardı, daha sonraki süreçte Müslim ve gayri müslimler ayrı birlikler kurdukları loncalar, günümüzdeki sendikaların misyonlarına benzer fonksiyonlar da üstelenir, özellikle kalite kontrolü ve standartlara büyük önem verirlerdi (Hızlı, 2011:37). Lonca düzeni şeklindeki yapılanmanın iki önemli sonucunu kaydetmeden geçemeyeceğiz. Bunlardan ilki, Osmanlıdaki loncaların, Avrupa'daki benzerlerinden ayrılsalar bile, tam anlamıyla klasik ahi birliklerinin özelliklerini göstermeyecekleri hususudur. Ahi birlikleri toplumun tümüne açık olduğu halde, lonca tipi örgütlenmeler yalnızca mesleki örgütlerdir ve yalnızca üyelerinin amaçlarına hitap ederler. Diğer fark ise şudur: Ahiler birliği, tezgâh başında sanat, zaviyelerde ise edep, erkân öğretmenin Müslümanlara özgü uygulaması iken, sanat dallarının genişlemesi ve nüfusun artmasıyla, gayri Müslimleri de içine alacak şekilde değişime uğramış ve bu sisteme "gedik usulü" denilmiştir. Avrupa'da burjuvazinin gelişimiyle, gediklerin tekel konumlarını sürdürebilmeleri imkansız hale gelmiş, yarı sömürge haline gelen Osmanlı topraklarında geleneksel sanat dallarıyla birlikte bunların üst şemsiyesi durumundaki gedik sistemi ölümcül darbeler almış, XX.yüzyılın başında ise loncaların resmi hüviyetleri tarihe karışmıştır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

2- Bir İktisat Paradigması Olarak Ahilik

Tarihi ve ekonomik zorunlulukların ortaya çıkardığı, Anadolu erenlerinin tasavvufi ahlaksal değerlerinin işleyiş kurallarını biçimlendirdiği Ahilik, bir Türk esnaf birliği olup, esas amacı toplumda sosyal dayanışma ruhuna bağlı kalarak faaliyet gösteren yapılardır. Önceleri sahtiyan (dericilik) sektöründe kurulan Ahilik birliği, zamanla otuzdan fazla meslek kolunu içine alacak şekilde genişlemiştir. Ahilik düzeninin hakiki anlam ve fonksiyonu, günümüz kapitalist ilişkilerinden sıyrılarak, onun kendi paradigma düzeni içinde anlaşılabilir. Modernite öncesi anlayışların absürt yahut imkânsız görünmesi, tarihteki her türlü hadiseye, içine doğduğumuz paradigmanın penceresinden bakıyor olmamız ve bu zaman şaşkınlığının farkında olmayışımız nedeniyledir. Bir iktisat paradigması olarak Ahilik sisteminin birbiriyle uyumlu ve fonksiyonel olan unsurları şu başlıklar altında toplanabilir.

a- Alturist/ Diğergâm İnsan Modelinin Prototipi Olarak Ahilik

Genel olarak liberalizmin, insanı homoeconomicus tanımını benimseyen modern paradigma, hesabi insan tipini ekonomik dinamizmin ve hatta verimliliğin temeli olarak görür. Bu adeseden, bireysel olarak kişisel tatmin, kurumsal olarak bilanço karı, başlı başına istenir durumdur. Ahilik modeli gibi moralist üretim yapılarında ise üretim ve tüketimin, yani ekonominin kendi başına bir değeri yoktur. Geleneksel dünyanın sınırlılıkları içinde ahi birlikler, araçsal aklın baştan reddi demek olan, diğergâm insanı ortaya çıkaracak, ilkeleri, usulleri formülize eden kurumlar olarak temayüz etmişlerdir. Bugünkü iktisat jargonuyla, ahi, üretim faktörlerinden herhangi birisi değildir, hayvansal dürtülerin çekiciliğini aşarak özgürlüğün pozitif aşamasına ulaşmış, diğergâmlığın somut modelidir. Ahilik, ilk mertebesinden başlayarak, sonuna kadar kimseye yük olmayacak, kendi elinin emeği ile geçinecek, bununla da kalmayıp ekmeğini başkalarıyla paylaşacak, diğergâmlığın yaşayan prototipleridir.

Ahilerin temel misyonu, bugünkü paradigma açısından anlaşılması oldukça zor olan, "insanlara faydalı" olmaktır. Aleme nizam verme iddiasında olan ahiler, bu misyonu yerine getirebilmek için her şeyden önce ahlak yapılarının düzgün olması gerektiğinin şuuruna sahiptiler. Eflatunun yalnızca yöneticilerde görmek istekleri erdemler, adeta her bir ahi ferdinden beklenmektedir. Ahiliğin benimseyip yerleştirmeye çalıştığı erdemler, öyle farklı sahalara dağılmıştır ki, insanın "bütün bunlar ütopyadan öteye gidemez" diyesi gelir. Ahilerde aranan kişisel meziyetlerden bazıları bir kaynakta: "Huyları güzel olan, komşusunu ağırlayan, eline geçeni infak eden, sözlerinde doğru olan, ahde vefa gösteren, yalan ve riyadan uzaklaşan, kendisine uğramayana uğrayan, ondan bir şeyi esirgeyene veren, zulmedeni bağışlayan, kendisine kötülük edene iyilik eden, hastayı ziyaret edip halini soran" şeklinde sıralanmaktadır. Farklı kaynaklarda daha pek çok meziyetler ilave edilen ahilik ilkeleri, klasik kaynakların pek çoğunda üç şeyin bağlı, üç şeyin açık olması şeklinde adeta kompakt halde şu şekilde sunulmaktadır. Ahinin üç şeyi bağlıdır: "gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulüm olan işlere". Ahinin üç şeyi açıktır: kapısı misafirlere, kesesi ihtiyaç sahiplerine, sofrası bütün açlara", (Nakkaşoğlu, 1950:209).

Sözü edilen bu insani ilkeler, realiteden uzak kuru idealler olarak nitelendirilemezler. Zira yapı kurumsal zeminde, ideallerin realizasyonuna dönük, sistematik bir düzen olarak işlemektedir. Fırıncılık, kasaplık gibi temel ihtiyaçların sağlandığı iş kollarının, onu icra edenlerde meydana getirecek insani katılıklar hesaba katılarak, ahiliğin dışında tutulması, sistemin belkemiği olarak altürist insan modeline verilen önemin somut göstergesidir. Konunun tamda bu kısmında, Max Weberin "prostestan ahlakı" tezine değinmek yararlı olacaktır. Ona göre, bu günkü kapitalist düzenin ortaya çıkmasında, asketik hayat tarzını (züht ahlakı) kendisine ilke edinmiş olanların (Protestanlar) tutumları vardır. İsraftan kaçınma, yeme ve içmede ölçüyü kaçırmama şeklindeki moral değerler, Protestanların ahlak dünyalarını ahilerinkine benzer kılmaktaysa bile arada yine de büyük bir fark vardır. Protestanlardaki, ölçülü yaşam sayesinde artırdıklarını tekrar üretime sevk eden motivasyon, ahilerde "insanı yaşatma" misyonuna inkılap etmiş halde bulunmaktadır. Birinin nihai amacı, üretmek için tüketmeyi yani talep yönlü ekonomi modelini, diğerinin ki ise tüketmek için üretmeyi yani arz yönlü ekonomi modelini zaruri kılar. Kapitalizmin mantığı içinde kişisel erdemin temel ilkesi "sahip olmak", ahiliğin temel ilkesi ise "olmak"tır ve bu ikisi arasındaki fark, medeniyet zümrelerini birbirinden ayıran ince kırmızı hattır.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

b- Arz Yönlü İktisat Anlayışı ve Bunun Gerçekleşme Ağı Olarak Ahilik

Hemen her türlü faaliyette olduğu gibi, Osmanlıda iktisadi faaliyetin birincil fonksiyonu halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. 15 yüzyıl sonrasında Avrupa'da gelişen burjuvazinin isteklerine uyan talep yönlü ekonomi anlayışının aksine bu ilgi arz yönlü ekonomi anlayışını ortaya çıkarmıştır. Verimlilik oranlarının düşük, iktisadi dengelerin hassas olduğu devirlerde, bir sınıfın özel istekleri açısından değil de tüm toplumun ihtiyaçları açısından ekonomiye bakma hassasiyeti, ekonomi politikalarının bolluk doğurması yönünde şekillenmesi lüzumunu beraberinde getirmiştir. Avrupa'da, ihracatı teşvik edici, ithalatı zorlaştırıcı iktisat politikalarının, tam aksini takip etmek, piyasalardaki muhtemel kıtlığın halka vereceği zararları bertaraf etmek içindi. Osmanlı elitinin modern denebilecek iktisat politikalarını uygulamayışları, cehalet ya da aymazlık durumu değil, ekonomiye halkın gözüyle bakmanın, bizzat tercih edilmiş durumu olarak değerlendirilmelidir. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin stokunu artırarak zenginleşme yolunu tutan Batı merkantilizmi ile bolluk iktisadına yönelmiş arz yönlü iktisat anlayışının temel farkı, birincisinin temelde sadece bir sınıfın özlemlerini yansıtması, ikincisinin ise tüm toplumun genel ihtiyaçlarını dikkate almasıdır.

Osmanlı yönetiminin bir yandan desteklerken diğer yandan denetlemeye çalışmasının ardında doğrudan doğruya bu somut motifin yattığı söylenebilir, 18. Yüzyıldan itibaren giderek belirginleşen esnafa tanınan tekel haklarını da aynı tedbirler manzumesinin bir parçası olarak görmek gerekir (Genç, 2000:301-303). Ayrıca esnaf örgütleri iktisadi hayatın normal bir şekilde sürmesinin, servetin belli ellerde toplanarak, sosyal ve ekonomik dengesizlikleri gidermenin en etkin mekanizmalarından biri olmuştur. Esnaf örgütlerinde en zengin usta ile orta halli bir usta arasındaki gelir farkı, iki katı geçmezdi, orta halliyle en düşük arasındaki fark da yaklaşık bu kadar olurdu. Demek ki en zengin ile en fakir arasındaki gelir farkı azami, dört katı geçmeyecek bir sosyal denge mevcuttu. Devletin, ahi teşkilatlarıyla birlikte kar hadlerini yüzde onu geçmeyecek şekilde belirlemesi, sermaye birikimini kati sınırlasa bile, arz yönlü iktisat anlayışından kopamayan bir dünya görüşünün eseridir (Nişancı ve Çaylak, 2008:19).

Öte yandan toplumsal değerler ve manevi yapı da arz yönlü iktisadı pekiştirmiştir. Daha Osmanlı Toplumsal yapısı oluşurken, bu yapının en güçlü (örgütlü) mekanizmalarının başında gelen Ahilik teşkilatı, arz yönlü iktisat anlayışına bağlı formasyon içinde olmuş, politikalar daima bu ilginin etrafında gelişmiştir. Her türlü üretimin ahlaksal referanslara bağlı olarak yapılması dayanışmacı insan tipinin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir (Tabakoğlu, 2005:29). Bu bakımdan, ortaya "infak sistemi" denilebilecek bir sistemin çıktığı bile söylenebilir. Kültürel üst yapı sayılabilecek infak sisteminde, cimrilik ve her türlü pintiliğin tahkir edilmesi, toplum yararına yapılan her türlü harcamanın teşvik edilmesi sayesinde, ekonomik rant sadece toplumun üst kesimlerinde toplanmamış, sürekli topluma geri dönmüştür. Böylece günümüz sosyal politikalarıyla amaçlanan orta tabaka, adeta kendiliğinden husule geliyor, sınıf farklılıkları ve buna bağlı mücadelelerin ortaya çıkması kaynağında kurutulmuş oluyordu (Duran, 1995:158-159).

AHİLİK İLKELERİ IŞIĞINDA KALKINMANIN ALTERNATİF MALİYETLERİNE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1-Kamu Ruhunun Canlandırılması ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Ahilik

Özgürlük, ilerleme gibi ilgi uyandıran kavramları yedeğine alarak sanayi devriminin itici gücünü kapitalist ruh oluşturmuştur. Vaktiyle İngiltere'de görüldüğü gibi bu süreç başta insan emeğinin sömürülmesi olmak üzere romanlara konu olan insani acıları da berberinde getirmiştir. Bunun ideolojik zeminini ise herkes için adalet, özgürlük vadeden Liberal Demokrasi oluşturmuştur. Sanayi Çarklarının dönmesiyle başlayan bu sürecin alternatif maliyetlerinin başında, kamu ruhunun yıkılması gelmektedir. İktisadi verimlilik, siyasi özgürlük adına, her alanda derinleş (tiril)en işbölümü, insanın toplumcu, kamusal ilgilerinde tarif edilmez kopuşlara yol açmıştır. Yeni Liberal insan, yalnız kendi için çalışan, kendi menfaatini düşünen insandır, onun içinde yaşadığı topluma karşı herhangi borcu yoktur. Erdem, adalet, bireyseldir. Bu düşünce insanları, ait olduğu topluluğa o kadar yabancılaştırmış, o kadar onları atomize hale getirmiştir ki, bu tahribat, günümüzdeki ölçülere varmadığı çok erken dönemler de bile, liberalizmin ilk savunucularından Adam Fergusonu bir hayli ürkütmüş, onu kamusal hayatın canlanması için "sempati" arayışına yöneltmişti. Aynı şekilde D. Hume,

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Montesquieu, A. Smith ticari bir ruhun maliyetlerinin ve dezavantajlarının farkındaydılar. Vatandaşlar topluluğunun aşınması, kahramanlık ruhunun azalması gibi ödenecek bedeller vardı (Erdoğan, 2006:262). Bireycilik felsefesine bağlı olanlar için, bu sorun hala merkezi önemini korumaktadır. Mesela, aynı geleneğin önemli isimlerinden C.M Macpherson, günümüzdeki sorunların temelinde de bireyciliğin sahiplenici yönünün yattığını ileri sürmektedir. (Berktay, :92-93). Bu sorunlu algıya göre, modern insan, maharetlerinin, her türlü kapasitesinin bizzat sahibidir. Sahip olduğu hiçbir şey için (akıl, zekâ, kazanç, rütbe, statü vs.), hiç kimseye karşı, hiçbir bir şey yapmakla sorumlu değildir. Ona göre, bu anlayış temelde iki açıdan kusurludur. İlkin, sahiplenici bireycilik, kazanma ve tüketimi varoluşun merkezine yerleştirerek yaşamın daha derin anlamlarını göz ardı etmekte yani ruhsal bir fakirleşmeye yol açmaktadır. Bir diğer sakınca ise, pazar ilişkilerinde, insanların emeklerini satmaya zorlandığı, yani insanların sözde özgür olduğu kaçınılmaz olarak tekelleşme olgusunu ortaya çıkarmasıdır(İspir, 2008:39)

Şu hâlde modern insanı inşa eden süreçlerin başında gelen, liberalizmin bireycilik temellerinin sorgulanması gerekir. Aslında liberalizmin kendisine tepki olarak ortaya çıktığı otoriter siyasal düşüncenin fikir babalarının, (örneğin Thomas Hobbes) hareket noktası da, sahiplenici bireyciliktir (Macpherson, 1989: 242-246). Demek oluyor ki, modern insanlık durumunu atomize eden şey, modern dönemin rakip ideolojilerinin ortak kesişim kümesi olan bu olgudur.

Frankfurt ekolu temsilcileri de muzdarip oldukları bu durum karşısında, öznel aklın, yerine nesnel aklın ikamesinin çaresine kafa yorup durmaktadırlar. Problemin temelinde uygarlık sorunu bunun da temelinde ontoloji (varlığın özü, insan-evren ilişkisi) sorunu yatmaktadır. Anlık yahut spontane ortaya çıkan davranışlar bile ontolojik kabullerin ete kemiğe bürünmüş son "ucu" dur. Modern Dünyanın adeta salgın halini almış bu hastalığının ıslahı, kanaatimizde, ayrı bir ontolojide ve onun inşa ettiği insan aksiyonunda aranmalıdır. Zira, sevabıyla günahıyla bir "hayat dünyası" haline gelmiş o medeniyetin kültürel kodları buna ya izin ya da cevap vermez.

Üretici dinamikleriyle, günümüz dünyasının ekonomik şartlarına uyması imkânsız gibi görünen ahilik, çevresinden kopmayan insan modelinin inşasında, yol gösterici ilkeler ve zengin pratiklerle doludur. Yaratan karşısında tüm varlıkların eşit olduğu şeklinde ontolojik kabul yatar. Yaratıcı, karşısında insan dâhil, tüm varlıklar eşittir. Onun eşref-i mahlûk olarak nitelendirilmesi, hakikat-ı halde "primus inter pares" (eşitler arası birinci) payesinin ötesine geçmez. Bu meyanda, Ahiliğin tüzüğü sayılabilecek fütüvvet namelerdeki, düzenleyici, yönlendirici ilkeler, ahiliğin kardeşlik (eşitlik) senedi gibi okunabilir. Ahilikte her mensubun yekdiğerini kardeş gibi görmesi, hatta bu dairenin silsileler halinde tüm insanlığa açılması esastır. Bireyciliğin yıkıcılığına karşı arzu edilen holistik (bütüncü) bakış tam da bu olsa gerektir. Fütüvvet namelerde, bireyi sosyal çevresine rapteden, bütüncü bakışın yansımaları olarak göze çarpan ahilik ilkelerinden bazılarına değinmek gerekirse:

1-İyi huylu, güzel ahlaklı olmak
2-Gözü, gönlü, kalbi tok olmak
3-Şefkatli, merhametli, adaletli olmak
4-İkram ve kerem sahibi olmak
5-Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek
6-Yaratandan dolayı, yaratılanı hoş görmek
7- Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak
8- Yapılan iyilik ve yardımları başa kakmamak
9- Kötülük ve kendini bilmezliğe karşı iyilikle karşılık vermek
10- Geçici dünyaya ait işlerle övünmemek, böbürlenmemek
(Bkz.Çağatay,age, ss.175-183; Şeker, age, ss- 71-82)

"Kamusal yaşam" iradesinin bağlayıcı ilkeleri olarak da değerlendirebileceğimiz bu düsturlar ütopik idealler olarak kalmamış, şu ya da bu derecede reel hayatın pratiklerine dönüşmüştür. Yabancı seyyahların, Osmanlı ülkesinde dikkatini çeken konulardan biri de budur. Kamusal yaşam iradesinin değerini Djevad'ın "…içtimai tesanüd öyle bir seviyeye gelmiştir ki, bir kişinin malı umumun malı gibi, bir kişinin fakirlik ve sefaleti bütün cemaatin fakirlik ve sefaleti gibi telakki edilmektedir. …vatandaşların birbirlerine karşı taahhüt

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

altında olmaları kadar mühim bir sisteme hiçbir yerde tesadüf edilmez" şeklindeki ifadeleri de teyit etmektedir (Erken, 1999:130).

2- Göreli Yoksulluğun Önlenmesinde Bir Çıkış Noktası Olarak Ahilik

Başlangıcı, denizaşırı seferlerin mümkün olduğu 15.Asırlara kadar giden küreselleşme, bu düzenin maruz kalanları için yeni bir sömürü düzeninin de miladı olmuştur denebilir. Wallersteine göre, dünya sistemi, küreselleşme ile "dünya ekonomi" modundan çıkarak "dünya ekonomi" halini almıştır. Eskiden askeri güce dayalı güç ilişkilerinin yeni bağlamı artık ekonomidir. Merkezdeki sanayileşmiş ülke ekonomileri, diğerlerini kendisine bağımlı hale getirdikleri çevresel konuma itmiştir. Wallerstein, bunu, merkez ekonomileri için avantaj, diğerleri için bileşik kaplar misali, dezavantaja yol açan bir süreç olarak resmetmektedir. Sanayi devrimi, üretim patlamasına ve refah artışına yol açmıştır ama bu hangi açıdan ve kim içindir? Mutlak yoksulluk ölüm sınırındaki yetersizlik, göreli yoksulluk ise bunun üzerinde olan ama ilgili kimseyi daima muhtaç hissettiren bir yoksunluk durumu olarak tanımlanmaktadır. Dünyada, mutlak yoksulluğun azaldığı söylenebilirse de, ki bu bile çok tartışmaya açıktır, dünya ekonomilerinin ortaya çıktığından beri göreli yoksulluk durumu artmıştır. Dünyada en az bir milyar kişinin günde 1 dolarla yaşamak zorunda kaldığını, en az bu kadar nüfusun sağlıklı içecek su, yatacak ev bulamadığını akredite kurumların raporları göstermektedir. Buna benzer, sefalet istatistikleri, "fakir ailelerin yoksul çocuklarının içeceği sütü, zenginlerin köpekleri içiyorsa orda her şey yanlış işlemektedir" sözünün sadece bir varsayım olmadığını gösteriyor. Dünyanın pek çok yerindeki kahredici yoksulluk manzaraları, dünyadaki üretim yetersizliğinin değil, kaynak ve imkânlardaki orantısız dağılımın sonucudur. Hatta bu günkü üretim yarı miktarına çekilerek, çeşitli enstrümanların devreye sokulması durumunda, göreli yoksulluk asgari limitlere indirilebilir. Ancak, kapitalist üretim mantığı buna engeldir ve her düzeyde üretim azalışına karşı sert dirençlerin oluşacağı tahmin edilebilir.

Şu halde, çıkış noktasını, tüketim ve bölüşüm noktasından ele almak daha reel gözüküyor. Ahilik üretim kalıplarıyla dünya nüfusunu beslemek imkansızdır ama ahilik düzeninin bölüşümcü ilkelerini günümüz sosyal politikalarına entegre ederek çözüme katkı sağlayan pratiklerin önü açılabilir. Bugünkü dengesizliği doğuran israfın bir yönü de, Veblen'in dikkat çektiği gösteriş tüketimidir. İnsan psikolojisinin sapması olarak meydana çıkan bu dürtü, yine insan psikolojisinin genel eğilimleri dikkate alınarak, zenginlerden, yoksullara doğru imkân transferini kolaylaştıran, olumlu bir yöne pekâlâ kanalize edilebilir. Türkiye'de, Kermes ve Ramazan çadırlarının finansmanı bu argümanın akla gelen destekleyici örnekleridir. Muhtemelen bunun temelinde, ahilik geleneğin bıraktığı tortular vardır. Yoksulluğun azaltılması, ruhsal donanımı kadar bununla ilgili organizasyon kapasitesine de bağlıdır. Bu ihtiyacın karşılanmasında devletvari siyasi kuruluşların üstlenecekleri rolün limitleri bellidir. Yoksulluğun azaltılmasında, inisiyatif devlet temelli olmaktan ziyade sivil toplumcu organizasyonlardan beklenebilir, devletler arasındaki ilişki, kim ne derse desin realist temelde cereyan eder. Sivil toplum olgusu ise gönüllülük, rıza gibi ünsiyet duygusundan beslenir. Planlama, hareket etme, organizasyon birliği gibi daha teknik becerilerin tecrübi alt yapısı ise batı menşeli sivil toplumcu gelenekler içinde bulunur. Şu hâlde, dünyadaki göreli yoksulluk nasıl azaltılabilir sorusunu, "ahiliğin ortaya çıkmasında kati rol üstlenen, insanlığı bir ailenin fertleri olarak gören şefkat hissiyle, kamusallık ruhunu tekrar diriltmek isteyen, sivil toplumcu gelenek acaba nasıl sentezlenebilir şeklinde genişletmek oldukça anlamlı ve fonksiyoneldir.

3-Sürdürülebilir Ekonomik, Çevresel, Sosyal Kalkınma İçin Ahilik

Ekonomik kalkınmanın sosyal, iktisadi ve çevresel olumsuz dışsallıkları, bu işi böyle sürgit devam edemeyeceğinin anlaşılmasından sonra insanlığın gündemine gelebilmiştir. Bilimi güç, kuvvet olarak gören modern paradigma, kalkınmanın ekonomik, siyasi, toplumsal, çevresel dışsallıklarını göz ardı edemeyecek zorluklarla karşı karşıyadır. Bu noktada öncelikle "insanın ve tabiatın tahribatı sorunu" ön plana çıkmaktadır. Çünkü ne şekilde olursa olsun, daha fazla üretebilme, yani daha yüksek gelir seviyesine erişebilme ve böylece ülke gelişmiş ülke konumundaysa, gelişmiş ülkeler düzeyindeki yerini koruyabilme ya da az gelişmiş ülke konumundaysa, gelişmiş ülkeler kulübüne dahil olabilme mücadelesi, insan ve tabiat merkezli bir büyüme formundan uzaklaştırmıştır. Şöyle ki, daha fazla üretebilme ve daha düşük maliyetle bunu gerçekleştirme

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

zorunluluğu, yine günümüz iktisadi felsefenin bir paradigmasıdır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte iktisadi anlamda sınırların-gümrüklerin kalktığı bir dünyada, rekabet gücünün en temel dinamiği, maliyet minimizasyonudur. Bunun için de maliyetleri arttıran ve son zamanlarda yükselen bir kavram olan "green development, yani yeşil kalkınma" odaklı olarak nitelendirilen, tabiatı ve çevreyi zayi etme pahasına üretim yapma çılgınlığı ön planda yer alır olmuştur. Böylesi bir üretim ise, yaşanabilir bir çevreden uzak; yani başta hava ve su kirliliği olmak üzere tabiatı tahrip eden, gelecek nesillere yaşanamaz bir çevre mirası bırakan üretim fetişizmini yaratmıştır. Dolayısıyla bu bakış açısında üretim ve dolayısıyla iktisadi anlamda zenginlikler artarken, yaşanabilir bir çevre açısından fakirlikler de artmaktadır. Bu durum, özellikle yaşam kalitesini bozarak, insanoğluna başta kanser olmak üzere iktisadi gelişmişlikten-zenginlikten kaynaklanan hastalıklar diye nitelendirilebilecek hastalıkları üretir olmuştur. Şüphesiz tıbbın dahi üstesinden gelemediği adı geçen hastalıklar ise maddi anlamda gelir seviyesinde iyileşmeler sağlamasına karşılık, sağlıklı yaşam kalitesinde bozulmalarla at başı gitmeye başlamıştır. Dolayısıyla cari küresel ekonomi, daha fazla tüketen, fakat daha fazla tabiatı tahrip ederek, o toplumda yaşayan insanları bedensel ve ruhsal acılarla mustarip bir toplum yaratma projesi haline dönüşmüş durumdadır. Ancak bunun çevreyle birlikte insanı sürdürülemez ilişkiler ağına doğru sürüklediği, insanın kendisini, kendi eliyle tehlikeye attığı kabul ediliyor. "Son ağaç kesildiğinde, son ırmak kuruduğunda, beyaz adam paranın yenilmez bir nesne olduğunu anlayacak" diyen eski Kızılderili atasözü fazla söze gerek bırakmıyor. Artık hiç kimse, ne pahasına olursa olsun, yeter ki kalkınma olsun diyemiyor ve kalkınma sadece gayrisafi milli hasılanın artması gibi teknik kavramlara indirgenmiyor.

SONUÇ

Üretimin öncelikli olduğu bir ekonomik ve toplumsal yapıda yaşanmış bir tarihsel gerçeklik olarak bilinen ahilik değer ve ilkelerinin, talep yönlü ve finansal ağırlıklı bir iktisadi yapıda, bu değerlerin fonksiyonerliliğinin nasıl temin edileceği hususu önemli bir mesele olarak durmaktadır. Diğer bir değişle, bu günkü kalkınmayı sağlayan kapitalizmin başta gelir dağılımı adaletsizliği olmak üzere ortaya çıkardığı toplumsal sorunları çözmek için ahilik ilkelerinin halihazır sosyal politikalarla nasıl entegre edileceği, oldukça merak uyandıran bir konudur. Ahilik prensiplerinin bel kemiğini oluşturan, ahlak ve inanç değerlerini canlı tutan "infak" inancının, önceki dönemlere kıyasla maddi bolluğun yaşandığı hali hazır zamanlarda, tüketim çılgınlığının hep birey egosuna dönük yönünü, ihtiyaç sahiplerine yöneltme şeklinde kurmak imkân dahilinde olabilir. Özellikle dünyanın neresinde olursa olsun, felaketlere maruz kalanlara, Afrika toplumlarında olduğu gibi açlık ve sefalet içindekilere yiyecek ve sağlık hizmetlerinin götürülmesine aracılık eden sivil toplum kuruluşlarına (İHH, Yeryüzü Doktorları, Kızılay, vb.) bakarak, başkalarına yönelik harcama (tüketme) kültürünün "infak" felsefesi adı altında yeniden canlandırılması uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir. Böylelikle tüketim aşırılıklarının tetikleyeceği kıskançlık psikozundan uzaklaşılarak daha dengeli bir toplumsal yapının inşası mümkün olabilir. Bu da tarihte, günün iktisadi ve sosyal şartlara bağlı olarak yaşanmış bir yapının, günümüzde bahsedildiği biçimde yaşatılmaya çalışılması, bir ölçüde anakronizmden de kurtarılmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Akdağ, Mustafa, (2010), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, YKY, İstanbul.
2. Berktay, Fatmagül, (2012), "Liberalizm", 19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, Derleyen Birsen Örs, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
3. Çağatay, Neşet, (1981), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2.b, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
4. Duran, Bünyamin (1995), Sosyo Ekonomik Değişmeye Yönelik Tezler, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
5. Erdoğan, Mustafa, (2006), Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm, Ankara: Orion Yayınevi.
6. Erken, Veysi, (1999), "Ahilik Teşkilatının Vizyonu", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri İçinde, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları.
7. Genç, Mehmet, (2000), Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Yayınları.

8. Güllülü, Sabahattin, (1977), Sosyolojik Açıdan Ahi Birlikleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
9. Hızlı, Mefail (2011), "Ah iliğin Anadoludaki Gelişim Süreci", Ahilik İçinde, Editörler: Baki Çakır, İskender Gümüş, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
10. İnalcık, Halil (1999), "Ahilik, Toplum, Devlet", II.U.A Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, İçinde, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
11. İnalcık, Halil, (2010a), Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
12. İnalcık, Halil, (2010b), Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), YKY Yayınları, İstanbul.
13. İspir, Naci, (2008), C.B. Macpherson'un Liberal Demokrasi Eleştirisi, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
14. Kozak, İbrahim, E. (1984), İbn Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat, Pınar Yayınları, İstanbul.
15. Köprülü, Fuat, (1959), Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara.
16. Macpherson, C.B,(1989) Democratic Theory: Essays İn Retrieval, Clarendo Press, Oxford.
17. Nakkaşoğlu, İlyas Ahmet, (1950), Tuhfat-al Vasaya, İ.U,İ.F.M, C.II, İstanbul: 1950.
18. Nişancı, Şükrü ve Çaylak, Adem, (2008), "Osmanlıda Siyaset- İktisat Dengesi ve Cumhuriyete Kalan İktisadi Miras", Türkiye'nin Ekonomi- Politiği, Editörler, Mehmet Dikkaya ve Diğerleri, Ankara: Orion Yayınları.
19. Şeker, Cengiz, (2011), Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahilik Teşkilatı", Ahilik İçinde, Editör, Baki Çakır, İskender Gümüş, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
20. Şeker, Mehmet, (2001), İbn Batuta'ya göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, 2.b, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
21. Tabakoğlu, Ahmet, (2005), İktisat Tarihi, İstanbul: Bayrak Matbaası.